

Прырода працэсаў мадэрнізацыі. Тыпы мадэрнізацыі.

1. Паняцце мадэрнізацыі
2. Механізмы мадэрнізацыі
3. Тыпы і шляхі мадэрнізацыі

Літаратура:

Побережников, И.В. Переход от традиционного к индустриальному обществу: теоретико-методологические проблемы модернизации / И.В. Побережников. – М.: РОССПЕН, 2006

Ростоу, В.В. Стадии экономического роста. — Нью-Йорк : ИЗДАТЕЛЬСТВО ФРЕДЕРИК А. ПРЕГЕР, 1961

Гершенкрон, А. Экономическая отсталость в исторической перспективе / А. Гершенкрон; научн. ред. А. А. Белых; перевод с англ. А.В. Белых. — М.: Издательский дом «Дело» РАНХиГС, 2015

Кирчанов, М.В. Политическая модернизация. Проблемы теории и опыт модернизации внутренней российской периферии. Учебное пособие для вузов (курс лекций) / М.В. Кирчанов. — Воронеж: Издательско-полиграфический центр Воронежского государственного университета, 2008

1. У сучаснай навуковай літаратуры паняцце «мадэрнізацыя» ўжываецца ў розных сэнсах. Па-першае, для абазначэння шматвяковага пераходу ад аграрнага да індустрыяльнага грамадства, што храналагічна супадае з пераходам ад сярэднявечча да новага і найноўшага часу. Па-другое, для абазначэння шматварыянтнага працэсу, падчас якога адсталыя ў развіцці краіны або народы даганяюць тыя, што пайшлі наперад. Па-трэцяе, для характарыстыкі пераўтварэнняў, рэформаў, укаранення інавацый, якія ажыццяўляюцца ўжо ў сучасных грамадствах у адказ на новыя выклікі. Па-чацвёртае, так вызначаюцца намаганні краін «трэцяга свету» з мэтай наблізіцца да паказчыкаў найбольш развітых краін. Па-пятае, для апісання трансфармацый у постсацыялістычных краінах.

Мадэрнізацыя ў самым шырокім сэнсе значыць пераход ад традыцыйнага грамадства да сучаснага, які ахоплівае некалькі стагоддзяў гістарычны працэс інавацыйных мерапрыемстваў, абумоўлены пераважна эндагеннымі фактарамі і які ўяўляе сабой сукупнасць працэсаў індустрыялізацыі, урбанізацыі, бюракратызацыі, прафесіяналізацыі, рацыяналізацыі, дэмакратызацыі, станаўлення сучасных каштоўнасчыматывацыйных механізмаў, адукацыйнай і камунікатыўнай рэвалюцыі. У ходзе гэтага працэсу традыцыйныя аграрныя грамадства трансфармуюцца ў сучасныя індустрыяльныя, што звязана з развіццём індустрыяльнай тэхналогіі і адпаведных ёй палітычных, культурных, сацыяльных механізмаў.

2. Даследаванні ў сферы выяўлення механізмаў мадэрнізацыі засноўваліся на розных падыходах. Так сацыялагічны падыход мяркуе, што стрыжнем мадэрнізацыі з'яўляецца структурная і функцыянальная

дыферэнцыяцыя (падзел працы), якая можа разглядацца як непазбежны і натуральны працэс, які можа прыпыняцца, але, у рэшце рэшт, працягнецца зноў. Штуршок да мадэрнізацыі адбываецца «знізу», узнікае спантанна, а палітычныя эліты павінны толькі ліквідаваць бар'еры, традыцыйныя інстытуты. Другая плынь у рамках гэтага падыходу грунтуецца на ідэях варыятыўнасці і выжывання найбольш прыстасаваных. У барацьбе грамадстваў (культур, эканомік, ваенных сістэм) мадэрнізацыя дазваляе лепш адаптавацца, дзейнічаць больш эфектыўна, задавальняць больш разнастайныя патрэбы большай колькасці людзей і на больш высокім узроўні. Перадумовай мадэрнізацыі з'яўляецца суіснаванне розных грамадстваў. Тыя, хто адстае ў сваім развіцці, вымушаныя мадэрнізавацца, у адваротным выпадку яны церпяць паразу. Працэс адаптацыі можа падштурхоўвацца «знізу» і ажыццяўляцца паступова, але тады ён ідзе вельмі павольна. Паскорыць яго здольная адукаваная палітычная эліта, якая ўсведамляе неабходнасць рэфармавання грамадства. Яна пачынае пераўтварэнні «зверху», падмацоўваючы іх прапагандысцкімі кампаніямі, тлумачачы шырокім масам выгады, якія абяцае мадэрнізацыя.

Ўсведамленне пераваг мадэрнізаванага грамадства ў параўнанні з традыцыйнымі адбываецца спантанна, дзякуючы «дэманстрацыйнаму эфекту» мадэрнізаваных грамадстваў з іх больш высокімі стандартамі жыцця, асабістай свабодай. Жыхары «адсталых» краін спасцігаюць плюсы мадэрнізацыі дваякім спосабам: непасрэдна, асабіста або апасродкавана, праз перадачу вопыту «місіянерамі». Першы спосаб распаўсюджваецца ў выніку паляпшэння сувязяў, пашырэння дзелавага паездак, турызму і г. д. Што тычыцца другога спосабу – апасродкаванага місіянерскай дзейнасцю, то тут велізарную ролю (асабліва ў паказе пераваг) маюць сродкі масавай інфармацыі і тэлекамунікацый. Цяга шырокіх мас да мадэрнізацыі часцяком ідзе насуперак з інтарэсамі надзеленай уладай палітычнай эліты. У такой сітуацыі ствараюцца перадумовы для з'яўлення новай эліты, якая перамагае кансерватараў і прыступае да рэалізацыі назапашанага рэфарматарскага патэнцыялу грамадства.

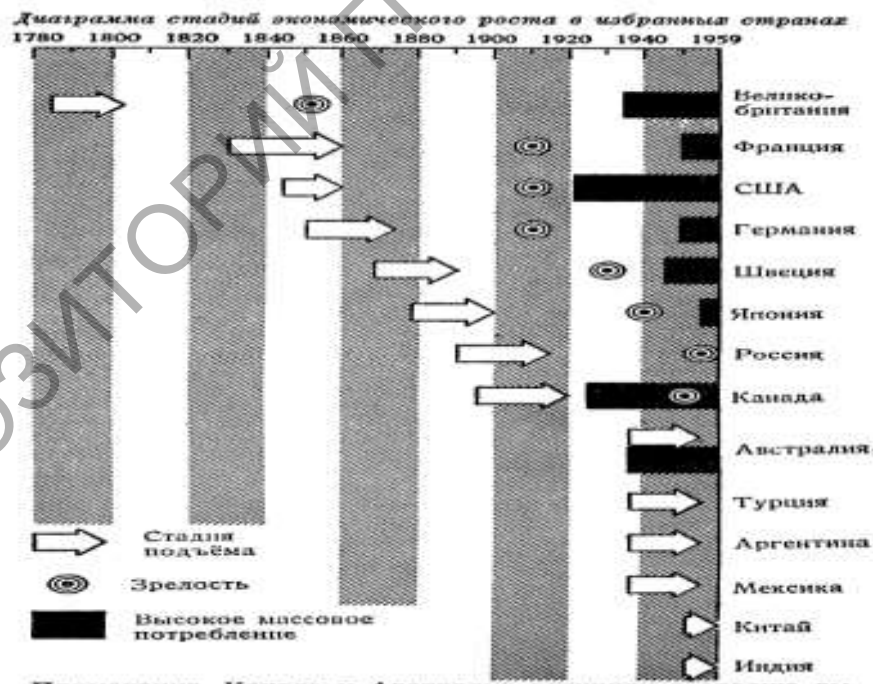
Вельмі спецыфічны механізм мадэрнізацыі прапануе тэорыя канвергенцыі. Так, абвясчаецца, што дамінуючая тэхналогія абумоўлівае спецыфічныя формы сацыяльнай арганізацыі, палітычнага жыцця, культурных узораў, нормаў і правілаў паўсядзённага жыцця і нават вераванняў і адносін. Мяркуецца, што тэхналогія мае ўласную логіку развіцця, якая прыводзіцца ў дзейнасць паслядоўнасцю адкрыццяў і інавацый. Найноўшыя тэхналогіі рана ці позна цягнуць збліжэнне грамадстваў на базе адзіных прынцыпаў дзейнасці, што выяўляецца ва ўсё большым падабенстве і нават аднастайнасці розных грамадстваў і згладжванні мясцовай спецыфікі. У прыватнасці, шырока вядома даследаванне У. Растоў «стадыі эканамічнага росту», дзе ён абгрунтаваў адзін з механізмаў: рост нормы назапашвання. Ён пісаў, што дасягненне «высокага масавага спажывання» вядзе да сцірання адрозненняў паміж грамадствамі і ўсе яны прыпадабняюцца краінам-лідарам

мадэрнізацыі. Даследчык прапанаваў выдзяляць пяць стадый эканамічнага развіцця: традыцыйнае грамадства,

- падрыхтоўка перадумоў для ўздыму,
- стадыя «ўздыму»,
- «сталасць»,
- стадыя «высокага масавага спажывання».

Першая стадыя характарызуецца мінімумам сацыяльных зменаў. Затым з'яўляецца група новых прадпрыемстваў, расце рынак і інш. Гэта значыць ідзе стадыя падрыхтоўкі, разам з эканамічным ростам адбываецца зніжэнне смяротнасці, адбываецца рост колькасці насельніцтва, значыць, расце спажыванне, усе лішкі спажываюцца. Каб выйсці за межы падрыхтоўчай стадыі, неабходны дадатковы штуршок (палітычная рэвалюцыя, тэхналагічная інавацыя (укараненне паравой машыны), спрыяльная кан'юнктура). Сама краіна, якая імкнецца да рыўка павінна стварыць спрыяльныя ўмовы: капітал і рэсурсы павінны быць мабілізаваны так, каб вытворчыя інвестыцыі склалі да 10% нацыянальнага даходу, інакш эканамічны рост не зможа дагнаць рост насельніцтва. Інвестыцыі могуць першапачаткова паступаць у перадавыя сектары эканомікі, потым – у астатнія. Калі эканамічны рост дасягне стадыі аўтаматызму, пачнецца стадыя «сталасці», наступнай стадыяй стане «грамадства масавага спажывання».

Падчас эмпірычных даследаванняў, праведзеных у 1970-х гадах, вывучаліся тыя сферы, у якіх назіралася ўніфікацыя таварыстваў па меры ходу мадэрнізацыі. Да іх адносіліся: прафесійная структура, прыстасаваная

да патрэбаў прамысловай вытворчасці; дэмаграфічная структура з характэрным для яе нізкім узроўнем нараджальнасці і ростам працягласці жыцця; пераход ад пашыранай да нуклеарнай сям'і; новыя формы масавай адукацыі; прадпрыемствы як агульная форма арганізацыі

рабочай сілы; павелічэнне даходу на душу насельніцтва; спажывецкія рынкі; дэмакратызацыя палітычнага жыцця. Адначасова была выяўлена наяўнасць істотных разыходжанняў у краінах з прыкладна аднолькавым узроўнем прамысловага развіцця, асабліва з рознымі палітычнымі сістэмамі. Тлумачачы дадзеную супярэчнасць, прыхільнікі тэорыі канвергенцыі

сцвярджаюць, што канвергенцыя ахоплівае толькі асяродак індустрыяльнага грамадства, пакідаючы шырокія магчымасці для дывергенцыі.

3. У залежнасці ад выкарыстанага механізму мадэрнізацыі прынята вылучаць наступныя тыпы мадэрнізацыі:

- класічная арганічная мадэрнізацыя ажыццяўляецца стыхійна, праз паступовае самаадвольнае назапашванне перадумоў (Захад). Яна характэрная для такіх краін як Вялікабрытанія, ЗША, Канада, некаторых іншых еўрапейскіх краін (мадэрнізацыйнае ядро). Яе пачатак ахоплівае эпоху прамысловай рэвалюцыі, разбурэння традыцыйных спадчынных прывілеяў і абвяшчэння роўных грамадзянскіх правоў, дэмакратызацыі і т.д. у гэтых краінах мадэрнізацыя ажыццяўлялася пераважна эвалюцыйным шляхам на аснове ўласных культурных традыцый і узораў.

- спазняючаяся неарганічная (другасная, даганяючая) мадэрнізацыя адбываецца пры актыўнай ролі дзяржавы, няспеласці шэрагу перадумоў (Расія, Японія, Турцыя, Бразілія, Аргенціна, Партугалія, Іспанія і інш.). Асноўным фактарам яе выступаюць сацыякультурныя кантакты «адсталых» у сваім развіцці краін з мадэрнізацыйным ядром, а асноўным механізмам – імітацыйныя працэсы. «Даганяючая» мадэль мадэрнізацыя значае, што адны элементы грамадства «ўцяклі» наперад, больш ці менш адпавядаюць развіццю ў «перадавых» краінах, а іншыя – яшчэ не «выспелі», адстаюць у сваім развіцці або зусім адсутнічаюць. Пры гэтым у гісторыі гэтых дзяржаў чаргуюцца эвалюцыйныя і рэвалюцыйныя пачаткі.

Вылучаецца таксама фарсіраваная мадэрнізацыя, якая заключаецца ў свядомых, мэтанакіраваных намаганнях аўтарытарнай улады па правядзенні пераўтварэнняў у сціснутыя тэрміны (Паўднёвая Карэя, Тайвань, Сінгапур).

Згодна з іншай тыпалогіяй вылучаецца мадэрнізацыя:

- эндагенная, то значыць якая ажыццяўляецца на ўласнай аснове (Еўропа, ЗША і т. п.)

- эндагенна-эксагенная, якая ажыццяўляецца на ўласнай аснове, роўна як і на аснове запазычанняў (Расія, Турцыя, Грэцыя і т. д.)

- эксагенная мадэрнізацыя, якая ажыццяўляецца на аснове запазычанняў пры адсутнасці ўласных падстаў.

Якія ж прыкметы пазначаных тыпаў мадэрнізацыі?

Мадэлі арганічнай і неарганічнай мадэрнізацыі адзіныя па змесце, накіраванасці і гістарычнай абумоўленасці развіцця, але адрозніваюцца гістарычным часам («даганяючая» мадэрнізацыя – храналагічна больш позняя); суадносінамі сістэмных і гістарычных крыніц (у ходзе «даганяючай» мадэрнізацыі пераважаюць сістэмныя крыніцы (чужыя дасягненні, якія трэба асвоіць), у кантэксце «піянернай», натуральна, – гістарычныя (якія караняцца ў самім грамадстве)); суадносінамі актараў мадэрнізацыі (для «даганяючай» мадэрнізацыі гэта ў першую чаргу тыя сацыяльныя пласты, якія больш цесна звязаны са знешнім светам: ўладная эліта, інтэлектуалы, гандлёвая буржуазія, арыентаваная на знешнія рынкі; для «піянернай» – прадпрымальнікі, фермеры, інтэлігенцыя); характарам інстытутаў мадэрнізацыі (рацыянальна-

рынкавыя інстытуты, такія як рынак, канкурэнцыя, адукацыя, – у кантэксце «піянернай» мадэрнізацыі; дзяржаўны апарат – у рамках «даганяе»); характарам сацыяльных праблем (у рамках «даганяючай» мадэрнізацыі ствараюцца ўмовы для спецыфічных канфліктаў: сярод прадстаўнікоў эліты паміж дзяржаўнымі чыноўнікамі і прыхільнікамі рынку, якія дамагаюцца для сябе большай свабоды; супрацьстаянне традыцыяналісцкіх сіл звычайна імпартажным, інстытутам, не укараненым ў грамадстве).

«Грамадства-піянеры» (арганічная мадэль) ажыццяўляюць мадэрнізацыю комплексна, абапіраючыся на арганічна эвалюцыйна распрацаваныя ў нетрах уласнай гісторыі культурныя традыцыі і сацыяльныя інстытуты, вырашаючы задачы, сфармуляваныя іх уласным мінулым, а «адсталыя грамадства» вымушаныя фрагментарна рэагаваць на знешнія выклікі, пазычаць чужы вопыт, у тым ліку тэхналогіі, інстытуты, культурныя каштоўнасці, не заўсёды сумяшчальныя з уласнымі традыцыямі. Але пры гэтым тэорыя мадэрнізацыі, якая прызнае цяжкасці «неарганічнай» мадэлі, усё ж з аптымізмам глядзіць на магчымасці развіцця краін, якія адносяцца да дадзенага тыпу, і нават бачыць пэўныя плюсы ў адсталасці, звязаныя з магчымасцю выкарыстоўваць вопыт грамадстваў, якія пайшлі наперад і не паўтараць зробленых калісьці імі памылак.

Выкарыстоўваючы параўнальна-гістарычны падыход некаторыя аўтары прапаноўвалі свае арыгінальныя тыпалогіі мадэрнізацыйных працэсаў.

Напрыклад, шырока вядомая канцэпцыя «эшалонаў развіцця капіталізму» Аляксандра Гершэнкрона. А. Гершэнкрон вылучае тры эшалоны развіцця сусветнага капіталізму. Для першага (да якога ён адносіць Заходнюю Еўропу і Паўночную Амерыку) характэрна доўгае спантаннае развіццё перадумоў капіталізму. Вядучую ролю адыграў прыватны сектар, развіццё якога дзяржава заахвочвала. Працяглыя тэрміны развіцця першага эшалона дазволілі яму сфармаваць перадумовы рынкавай эканомікі паступова, крок за крокам.

Для другога эшалона (да якога ён адносіць Усходнюю Еўропу, Расію, Турцыю і Японію) гісторыя не дала так шмат часу. Гэтыя краіны былі вымушаныя даганяць агмені першаснага капіталізму, таму імпульс развіцця рынкавай эканомікі быў сфармаваны не толькі ўнутры гэтых краін, але і пад уплывам краін першага эшалона, якія да гэтага часу занялі вядучае становішча ў свеце. У гэтай мадэрнізацыі значна вялікую ролю адыграла дзяржава, значэнне якой у параўнанні з першым эшалонам значна ўзрасло.

Для трэцяга эшалона (да якога А. Гершэнкрон адносіць каланіяльную залежную перыферыю, краіны Азіі і Афрыкі) характэрная неарганічнасць капіталістычнага развіцця. Гэтыя дзяржавы апынуліся ў ролі даганяючых. Іх прыватныя кампаніі апынуліся прыкметна слабей тых, якія ўжо існавалі ў краінах Заходняй Еўропы і Паўночнай Амерыкі, таму ім на дапамогу прыйшла дзяржава. Яе функцыі прыкметна пашырыліся, а роля ўзрасла. Аднак нават удзел дзяржавы не кампенсаваў адставанне ад перадавых эшалонаў і не прадухіліў залежнае становішча на сусветным рынку.

Такім чынам, існуе шэраг падыходаў, у залежнасці ад якіх вдыляюць тыпы мадэрнізацыі.

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ ИМЕНИ Ф. СКОРИНЫ